

излагање је стављено на темељ епиграфских извора. Они су прикупљени у *Каталогу натписа* (233–312), који обухвата чак 507 бројева. За сваки споменик је дато његово главно издање, кратак опис, латински текст, предлог датовања; ако је неопходно, ту је и *varia lectio*. *Каталог* је потпун, поуздано сачињен и тачан, необично користан. Сведочи не само о хеуристичком труду него и о ауторској способности да ваљано тумачи једну одиста тешку врсту изворне грађе. С таквим одликама,

Каталог природно заокружује читаво дело. Задовољство нам је да нагласимо, на крају, да је тим делом, произашлим из магистерија, али уобличеним у зrelu, самосталну и успелу књигу, Снежана Ферјанчић показала да је наша наука о антици добила младог истраживача од кога може очекивати нове успехе у блиској будућности и на сродним подручјима историје римског друштва.

Слободан Душанић

Мирослав Марковић: *Студије о религији антике*, Никшић (Српско друштво за хеленску философију и културу), 2001, 131 страна

Захваљујући труду Б. Шијаковића, уредника философске библиотеке *Алетхеиа*, добили смо на српском језику избор чланака М. Марковића, класичног филолога светског гласа, дугогодишњег професора на универзитету у Урбани (Илиноис, САД). Веома широких интересовања, Марковић се показао као поуздан издавач критичких издања многих античких писаца, а посебно је важио као један од најбољих светских познавалаца и тумача Хераклитове философије.

Иако деценијама ван отаџбине, настојао је да сачува везе са њом. Стога је неке радове објављивао и код нас; поменимо књигу *Философија Хераклита Мрачног* (Бгд. 1983) и српски превод византијског спева Теодора Продрома, *Роданта и Досикле* (Бгд. 1994).

Прилизи у овој књизи посвећени су разноврсним питањима, од ан-

тичке философије и египатских, источних и грчких култова и веровања, до раног хришћанства и њему савремене гносе.

У студији *Од Иштар до Афродите* (стр. 11–27) аутор доказује да је хеленска богиња љубави преузета са истока и да је исто тако повезана са египатском богињом Изидом. Тезу развија на основу ликовних представа ове богиње на њеном путу од истока, преко Кипра и Грчке до Италије.

Области философије припадају три кратка прилога (*Питагора као петао*, *Један Питагорин налог и Ксенофанов напад на олимпијске победнике*).

За тумачење неких етнолошких мотива, аутор је нашао опште балканске паралеле.

То нарочито важи за *Један Сапфин сватовца*, који је пре Марковића био погрешно схваћен; он га

је објаснио помоћу аналогног пречанског. Наиме, у грчким стиховима пева се: *дижите тај кров високо...зет долази...од високог човека много виши*. Неки савремени истраживачи разумели су да је „младожења фантастично итифаличан“, тако да му мембрум вириле прелази кров, који стога треба подићи. Марковић најпре подсећа да Сапфини стихови никад нису опсцени, да би потом нашао аналогију у једном пречанском сватовцу, забележеном још у Вуковој збирци: *Сниска стреа, висок ђувегија |...диж'те стреу, нови пријатељи | да наш Ранко не поломи перје*.

Друго је питање како објаснити ову подударност; аутор држи за највероватније да „Сапфина свадбена хипербола припада општем грчком фолклору и да је стигла у далеке крајеве заједно са другим свадбеним обичајима.“

Радозналост читаоца буде већ и сами наслови бележака *Побратимство са убијеним*, *Зашто је смрт дошла на свет* или *Један нови бог – Кандило*. У овом прилогу Марковић је приметио да у разматраним стиховима једног хеленистичког песника не треба видети конкретну лампу, већ персонификацију светиљке. Мислимо да је у праву, једино бисмо уместо *Кандило* радије задржали реч *Светиљка*, која тачно одговара предмету о ком је реч.

Прави *curicum* представља тзв. „магични квадрат“ магичка формула на латинском која се исто чита слева и здесна, одозго и одоздо:

SATOR
AREPO
TENET
OPERA
ROTAS

Ову загонетку, наизглед играрију, какве су биле омиљене у антици,

покушавали су да реше многи на различите начине. Највероватније би било *Сејач Арепо држи радове (и) точкове* (тј. кола). По мишљењу Марковића, свакако је коришћено као магичка формула која треба да обезбеди плодност усева. У свом прилогу *Сатор Арепо = Георгос Харпон* (стр. 61–78) он унапређује тумачење иначе непознатог имена Арепо, износећи претпоставку да је реч о египатском имену (*Харп-* познатог нарочито у сложеном теониму Харпократ. Не само име, већ и сличне формуле употребљавале су се Египту, због чега аутор сматра да одатле потиче и *Сатор-* формула.

Можда најважнији део књиге представљају тумачења гносе и гностичких текстова, утолико драгоценија што се код нас готово и не проучавају. Марковић је, међутим, не само одличан познавалац овог религијско-филозофског учења са персијском основом и јудео-хришћанским елементима него и издавач неких гностичких списа. У чланку *Шта је гностицизам* (стр. 92–97), писац говори о настанку, ширењу и одликама гносе; не прихвата мишљење да јој је исходите монотеистички јудаизам, управо због учења о дуализму (Добро и Зло), главне карактеристике гносе, које задржавају манихејци – богумили. Грчки термин *гносис* – *знање* односи се на знање о пореклу људске душе и о њеном повратку на небо, а имају га по свом уверењу управо припадници ове секте. У преводу наслова такође би више одговарао исти термин *гноса*, већ уобичајен у нас, који и аутор користи у чланку, него *гностицизам*, иако се овај други налази у чланку на енглеском.

Истом тематском кругу припадају истраживања појединачних питања: *Насенски псалм* (утврђивање

текста, са критичким апаратом) Марковић назива гностичким *вјерују*, подвлачећи хришћанску компоненту у њему („од свих људи ми смо прави хришћани“); *Повест Јустиновог Баруха* је детаљна студија списа који је као и Насенски псалм, сачуван само у Хиполита, писца из 3. в.н.е. Марковић га, и поред јудејске основе, узима као пример гностичког синкретизма. Главне теме су „праисконско стање“, потом стварање света и, најзад, спасење. Барух, трећи анђеолог Бога Елохима, као његов изасланик подстиче Исуса, изабраног пророка – али ипак само човека – на извршење мисије спасења људског рода. Марковић препознаје и тумачи разне слојеве и компоненте *Баруха*; из грчке митологије ту је Херакле и његових дванаест дела и Пријап, кога аутор идентификује као *Доброга бога*.

Најзад, писац се бави *Једном гностичком свадбеном химном*, из *Томиних аката*. Према ритму и другим елементима, он претпоставља да је постојећи грчки текст превод са арамејског или сиријског изворника. На основу сачуваних рукописа грчке верзије као и сиријске верзије која избацује и мења гностичке елементе, Марковић предлаже реконструкцију химне, и уз њен превод на српски даје своју интерпретацију. Значење неких метафора може се утврдити помоћу сличних постојећих у Библији. Али, понекад се загонетна симболика мо-

же разумети на разне начине, а попуњена тумачења не могу се увек доказати. Нека поређења могу збунити неприпремљеног читаоца. На пример, слика царске невесте (цркве), којој је *врат...као степенице* (ст. 9). Пре тога, у 7. стиху каже се *тридесет два њих поју химне(у) њој*. Како је у претходном стиху било речи о устима, изнета је претпоставка да се овде подразумевају зуби. Било је опште прихваћено и гледиште да се ту мисли на Еоне (познати из другог списа, *Плирома*), јер они „кроз уста Софије славе Оца свих векова.“ Међутим, Марковић (стр. 129–130) најпре истиче да је број Еона 30, а не 32, а потом наводи праву аналогију: на почетку јеврејске *Књиге постања* наводи се да је Бог створио свет помоћу 32 тајна пута Софије. Она (=невеста) га слави са сва тридесет два гласа у себи (е/н ау/т/); не треба, дакле, разумети да је хвала упућена њој (ау/т/).

Студије прати белешка приређивача о аутору, са наводима из њихове преписке током заједничке припреме текстова; неке редове аутор је писао последњих дана живота.

На крају књиге налази се као користан прилог библиографија М. Марковића.

Штампарске грешке у страним терминима и именима донекле кваре утисак о овој вредној и добродошлој књизи.

Милена Милин